

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ÇAĞATAY TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ

RÂZİNÂME-İ HÂZRET-İ MÛSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM

Râzinâme-i Hâzret-i Mûsâ 'Aleyhi's-salâm Written in Chagatai Turkic

Recep YÜRÜMEZ¹

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, recep.yurumez@hbv.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8818-7695

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
13.03.2024
Kabul/Accepted:
20.05.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1452492

Anahtar Kelimeler

Çağatay Türkçesi, Râzi-nâme-i Mûsâ, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi

Keywords

Chagatai Turkic, Râzi-nâme-i Mûsâ, Phonetics, Morphology

ÖZ

Edebiyatımızda Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ'da yüce Allah ile görüşmesini tasvir eden pek çok eser bulunmaktadır. Bunların bazıları Musa-nâme tarzında Hz. Musa'nın hayatının bütünü hakkında bilgi verirken bazıları sadece Tûr Dağı'ndaki bu görüşmeye odaklanmıştır. Çağatay Türkçesi ile el yazması olarak kaleme alınmış olan *Râzinâme-i Hâzret-i Mûsâ 'Aleyhi's-selâm* adlı eser de sadece Tûr Dağı'ndaki görüşmeyi ele almakta ve bu görüşme üzerinden de olgun Müslüman birey inşasına katkıda bulunmaya çalışmaktadır. 322 varaktan müteşekkil bir risalenin 306b-315a sayfaları arasında yer alan *Râzinâme-i Hâzret-i Mûsâ 'Aleyhi's-selâm* bölümünün yazılış tarihi belli değildir. Ancak ilgili risalenin ilk eseri olan *Kâbus-nâme*'nin sonunda 1235 (1819-1820) tarihi yer almaktadır. Yazarı veya müstensihî hakkında bilgi olmayan G. Jarring'in koleksiyonundan alınmış olan eserin ilk sayfasında mühür şeklinde Latin alfabesi ile *G. Raquette Kaschgar, Turkestan* yazılmaktadır. Çağatay Türkçesinin klasik sonrası devri eseri olduğu anlaşılan el yazmasının çeviri yazısının yapılması, ses bilgisi ve şekil bilgisi unsurlarının tespit edilerek başta tarihî Türk lehçesi olan Çağatay Türkçesi olmak üzere Çağdaş Türk Lehçeleri alanlarında yapılan araştırmalarda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

There are numerous works in our literature depicting the meeting of Moses with Almighty Allah at Mount Tûr. Whereas some of them provide information about the entire life of the Prophet Moses in the style of Musa-nâme, others focus only on this Mount Tûr meeting. *Râzinâme-i Hâzret-i Mûsâ 'Aleyhi' al-şalâm*, a manuscript written in Chagatai Turkic, deals only with the meeting on Mount Tûr and tries to contribute to the construction of the mature Muslim individual through this meeting. The date of writing of the section *Râzinâme-i Hâzret-i Mûsâ 'Aleyhi' al-şalâm* on pages 306b-315a of a 322-volume treatise is uncertain. Nevertheless, at the end of *Kâbus-nâme*, the first work of the related treatise, the date 1235 (1819-1820) appears. On the first page of the work, which was taken from G. Jarring's collection without any information about the author or the autographer, G. Raquette Kaschgar, Turkestan is written in Latin alphabet in the form of a seal. The translation of the manuscript, which is a post-classical work on Chagatai Turkic, fills a significant research gap by identifying the phonetic and morphological elements of this historical Turkic dialect.

Atf/Citation: Yürümez, R. (2024). Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Râzinâme-i Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-Selâm. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2, 577-594.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Recep YÜRÜMEZ, recep.yurumez@hbv.edu.tr

1. Giriş

Türk edebiyatının önemli kaynak eserleri olarak kabul gören el yazmaları gerek halk edebiyatı gerek divan edebiyatına ait zengin manzum ve mensur halk kültürü materyallerini ihtiva etmektedir (Gün, 2022: 1246-1247). Bu bakımdan el yazmaları sadece birer edebî ürün olmanın yanı sıra Türk dilini, tarihini, kültürünü, sanatını ortaya koymaları bakımından da büyük önem taşımaktadırlar.

El yazmalarının tarih ve dil birliğini barındıran önemli dönemlerinden biri de Çağatay dönemidir. Adını Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'dan almış olan Türkistan'daki Türk halklarının 15-20. yüzyıllar arasında edebiyat ve resmî yazışma dili olarak kullanmış oldukları dil Çağatay Türkçesidir. Bu dönemin dili Çağatay Türkçesi dışında Doğu Türkçesi başta olmak üzere farklı isimlerle de adlandırılmaktadır.

Çağatay Türkçesinin klasik sonrası devrine ait olan *Râzînâme-i Hazret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām* adlı eser J. Jarring'in koleksiyonunda bulunan bir risalenin 306b-315a varakları arasında yer almaktadır. İlgili risalenin 1b sayfasında Arap harfli bir mühür bulunmakta ve risaledeki ilk eser olan *Qabus-nâme*'nin temmet kaydının bulunduğu 137a sayfasının sonunda sene 1235 (1819-1820) *aşure ayının 17'si salı günü* ibaresi yer almaktadır. 322 varaklık risalenin ilk sayfasında siyah mürekkepli Arap harfli el yazısı ile *bu kitâbnı Qābus-nāme dirler*, aynı sayfanın üst kısmında ise bir kütüphane mührü bulunmakta ve üzerinde Latin alfabesi ile *G. Raquette Kaschgar, Turkestan* yazılmaktadır. Mührün üst kısmında kurşun kalemle olmak üzere Latin alfabesi ile *G. Raquette*, sayfanın ortalarında yine kurşun kalemle *G. Raquette 1784-1785* yazılmıştır. Risalede *Qābus-nāme* ve *Râzînâme-i Hazret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām* dışında *Zafer-nāme*, *Mirāc-nāme*, *Dürrül Mecālis*, *Vefat-nāme-i Hz. Faṭıma*, *Ravendide bölümleri* bulunmaktadır.

Aharlı kâğıda talik yazı kullanılarak siyah mürekkeple yazılmış olan eserde garib (reddâde) bulunmaktadır. Eserin her sayfası kenarlıktır, 2 ayrı cetvelin bazıları ise yaldızlıdır. El yazmasının her sayfasında 15 satır vardır. Eser, kahverengi kalın cilt kapaklıdır. Kapakta şemse ve salbek bulunurken köşebentli cildin üst, alt ve sağ taraflarında işlemler yer almaktadır.

Eser, salavat kısmından sonra verilecek bilgilerin Vehb İbni Münebbih'ten rivayet edildiğini belirterek başlamaktadır. Bir gün Cebrail (as), Hz. Musa'ya vahiy getirdiğinde ona Allah (cc)'nin Tûr-ı Sînâ'ya çıkmasını ve itaatini bildirmesini istediğini iletir. Hz. Musa, etrafını melekler sarmış vaziyette Tûr Dağı'na çıkar. Cebrail (as) Tûr Dağı'nda cemelullahın güzelliğinden vücudunun yanmaması için Hz. Musa'ya gözleri hariç her yerini örtmesini söyler. Tûr Dağı'nda Allah (cc)'nin “Ey Musa rızamı ister misin?” sorusuna, Hz. Musa “Evet.” der. Allah (cc), cenneti, cehennemi, gündüzü, geceyi, melekleri ve peygamberleri Hz. Muhammed için yarattım, der. Hz. Musa'nın “Ey Allah'ım Hz. Muhammed mi yoksa ben mi sana daha yakınım?” sorusuna, Allah (cc) “Sen benim sözümsün, Hz. Muhammed benim dostum.” der. Hz. Musa, bunun sebebinin sorar. Allah (cc) Hz. Musa ile birlikte bazı peygamberlerin çeşitli sebeplerle yakınlarındaki insanlardan bizar olduklarını Hz. Muhammed'in ise ümmetinden asla bizar olmadığını söyler. El yazmasının devamında Hz. Muhammed'in on güzel hasleti anlatılır. Bunlar: abdest, namaz, oruç, hac, zekât, cuma namazı, gece namazı, riyazü'l-cennet, gusul abdesti, mescid inşa etmektir. Hz. Musa, bu maddeleri tek tek sorar ve Allah (cc) bunları açıklar. Bu soruların cevaplarından sonra eserde Hz. Musa'nın soruları ile birlikte Müslümanda olması gereken iyi, güzel hasletlerle olmaması gereken olumsuz hasletler anlatılmaktadır. Bazı iyi hasletler arasında yetim hakkını gözetmek, fakir ve miskine yardım etmek, ana babaya iyi davranmak, affedici olmak, insanların ayıplarını aramamak, haram yememek, akrabaya iyilik etmek, açta yemek vermek, hasta ziyaretinde bulunmak, cenazeye omuz vermek, çıplağı giydirmek, misafire izzetüikramda bulunmak, belaya sabretmek, kuyu kazıp su çıkarmak, köprü yapmak, temiz gezmek, susamışa su vermek varken kötü hasletlerden ise kibir, kin tutmak, emanete ihanet etmek, bir kişinin gönlünü yaralamak, yalan söylemek, yetim malı yemek, ana babanın gönlünü kırmak, zina etmek, teraziye doğru tartmamak, insanları hor görmek, içki içmek sıralanır. Bu ikazlardan sonra Hz. Musa “Uyur musun, yemeğin nedir, yer gök yokken neredeydin?” gibi sorular sorduktan sonra Allah (cc) bu sorulara cevap verir ve dünyayı nasıl yarattığını anlatır. Hz. Musa, bu soruların cevabını aldıktan sonra sorduğu sorulardan dolayı tövbe eder ve Allah'a (cc) yakın kulların hasletleri anlatılarak eser sona erer.

Çağatay Türkçesi ile Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ'da Allah (cc) ile konuşmasını da tasvir eden *Mūsā-nāme İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım* (Aşçı, 2012: 335); *Mūsā-Nāme Özbek Kırgız Nüşhası* (Aşçı vd., 2023: 1-214) adlı matbuu ve nazım biçimindeki eser üzerine çeviri yazı ve tercüme çalışması yapılmıştır. Üzerinde çalışılan nesir türündeki el yazması ile ilgili yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. İncelenen el yazmasının gramerinin de ortaya konması Çağatay Türkçesinin özellikle klasik sonrası dönemi dil hususiyetleri araştırmalarına katkı sunacaktır.

2. Materyal ve Metot

Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Doküman incelemesi tekniği, bir çalışma konusundaki belge ve kayıtları toplayarak belirli bir düzen ve kurala göre kodlayıp analiz etme işlemidir. Analiz yapılacak olan materyaller yazılı veya görsel olabilir (Cansız Aktaş, 2014: 363).

1. Ses Bilgisi

1.1. Ünlüler

1.1.2 Ünlü Olayları

1.1.2.1. Yuvarlaklaşma

1.1.2.1.1. İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

ı>u: oқumas bolsañ irdi 314a/04 (oқı->oқu-), bolur-men 309b/05, kıılır-men 309b/05, turğuzur-men 314a/034, yandurur-men 311b/03

i>ü: yöşütse 313a/13 (yöşi->yöşi- (Argunşah, 2018: 103). Fakat ilgili fiil A. Von Gabain'de yor- ve yorı- (2007: 312); Ercilasun (2016: 733) ve Tekin'de ise (2016: 290) yorı- biçimlerinde yer almaktadır. Bu sebeple fiilde ı>ü (yuvarlaklaşma) ses değişiminden de söz edilebilir. berür-men 311b/04, bitür-men 311b/05, iberür-men 313a/02, keygüzür-men 312a/06, kirgüzür-men 313a/10, sözleşür-men 308a/12

1.1.2.2. Düzleşme

u>a: tola 308a/01 [Argunşah, Çağatay Türkçesinde tolu>tolu (2018: 104) biçiminde olduğunu belirtirken Gülensoy, sözcüğün ET'de tolı şeklinde olmakla birlikte DLT'de tolu olarak geçtiğini belirtmektedir (2007: 297)].

ü>e: köterse 311b/10

ü>i: beri 314a/12

1.1.2.3 İncelme

ı>i: iberdim 308b/10

1.1.2.4 Ünlü Düşmesi

Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

'ömrini 311a/11, oğlanlarıdın 308a/15, ağzıdın 311a/06, burnıdın 311a/07, köñli 310a/09, orını 312b/13, ilgidin 313b/03

1.2. Ünsüzler

Çağatay Türkçesinde olduğu gibi metinde de tonlu tonsuz uyumu taşıdın 313b/13, düzağda 312b/13, behişte 311b/13, kıyâmetde 312a/07 örneklerindeki gibi bazen bozulmaktadır.

1.2.1. Ünsüz Değişimleri

/b-/>/m-/: maña 313b/09, keygüzür-men 312a/06, köydürür-miz 308a/06, kıılır-men 313b/08

munça 308b/12, mundın 315a/15, miñ 311b/05/

-d-/>/-y-/, /-d-/>/-y-/: keyin 314a/13, (kidin), keydürür-men 311b/12 (ked-, keğ-) (Eckmann, 2009: 39). kıoymağıl 313b/01 (kıod-), uyқunı 313b/02 (uğı-) ET'de kelime içi ve sonundaki /d/ sesi Harezmi Türkçesinde korumuş olan sızıcı /d/, /z/ sesi Çağatay Türkçesinde /y/ olmakla birlikte bazı örneklerde bu ses değişiminin gerçekleşmediği de görülmektedir (Argunşah, 2018: 110; Biray vd. 2022: 20-21). Metinde bu değişimin gerçekleşmediği kodlar 007a/09 örneği yer almaktadır.

-g->-v-: yavuқ 310a/03 (yaguk)

/-k-/>/-h-/: yağşılıқını 315b/08, ağşamğaça 312b/11

/-k-/>/-ğ-/: yazuğluқ 311a/02 ancak metinde yazuқ 310b/06 biçimi de bulunmaktadır.

/-p-/>/-f-/: köfikidin 313b/12, yafsa 315b/05, tofraқda 308b/10, ofrağunça 309a/06 ancak köprük 312b/01 biçiminin de bulunmaktadır.

/-f-/>/-p-/: paydalıқ 309a/14. Çağatay Türkçesinde iç seste ve kelime sonunda görülen bu ses değişimi Çağatayca Kâbüsnâme Tercümesinde olduğu gibi (Uygun, 2021: 53) incelediğimiz metinde de kelime başında yer almaktadır. Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerde görülen bu ses değişimi günümüzde Kazak Türkçesinde (Biray vd., 2018: 33), Kırgız Türkçesinde (Kasapoğlu Çengel, 2020: 57), Özbek Türkçesinde (Coşkun, 2017: 45), Yeni Uygur Türkçesinde (Öztürk, 2020: 31) de görülmektedir.

/-z-/>/-s-/: bolmaslar 308a/14

1.2.2. Ünsüz Düşmesi

Sonda /-b/: su 311b/05 (ET sub).

/-r-/ düşmesi bile 310b/05, imes 309b/14

1.2.3. Ünsüz Türemesi

/y-/ türemesi: yığladı 314a/11 (ıgla-), yırak 309a/15 (ırak)

Arapça bazı kelimelerde asli olarak var olan sesler Türkçede yalın hâlde ortaya çıkmamakta ancak belirtme, yönelme durumları; iyelik eki ve isim tamlaması eki aldıklarında ortaya çıkmaktadır. **hakkı** 309a/03

1.2.4. İkizleşme

accığı 310a/04, yette 314b/15

1.2.5. Göçüşme

-gr->rg: örgencil 309a/05

1.3. Hece Düşmesi

+DXr, tur-ur biçiminde iken zamanla +Dİr biçimini almıştır. **kümüşdür** 309a/09, **nedür** 313a/12, **bardur** 308b/03, **feriştemudi** 309b/13 örneklerinde olduğu gibi ekleşmiş ancak, dost **turur** 308a/10, düşman **turur** 309a/10 örneklerinde olduğu gibi ekleşmemiş biçimi de metinde yer almaktadır.

1.4. İkili Yazımlar

Metinde bazı kelimelerin ikili biçimde yazıldığı görülmektedir.

‘aybını yafgil 310a/14 - ‘aybını yapgan 315b/04, imes 309b/14 - irdi 308a/04, yâtılarına hüşlarığa 315a/14-15 - yâd kılsa 309a/13, keçürsem 310b/15 – köçürgil 310a/14, yazuğluk 311a/02 - yazuk 310b/06

1.5. Ses Bilgisinde Bulunan Oğuzca Unsurlar

Çağatay Türkçesinde bolur-men 309b/05, kıılır-sin 309b/09, iberür-men 313a/02, bilür-sin 311a/04 misallerindeki gibi Oğuz Türkçesinin etkisiyle geniş zamanın yardımcı ünlüsünde yuvarlaklaşma görülebilir (Eker, 2012: 68).

Emir kipi üçüncü tekil şahıs kipi Eski Anadolu Türkçesinde -sUn biçimindedir (Gülsevin, 1997: 105). Eker, emir kipi üçüncü tekil şahıs ekinde yuvarlaklaşma EAT etkisiyledir ve buna ayıtsun (söylesin), bilsün (bilsin), kalmasun (kalmasin) örnek olarak gösterilebilir (2012: 68) derken Eckmann, Çağatay Türkçesinde az da olsa yuvarlak ünlülü varyantın da bulunduğunu belirtmektedir (2009: 123). Metinde yüzi köymesün 307b/11, eşütsün 307b/07 örnekleri bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesinde patlayıcı-art damak ünsüzü /k/ yerine sızıcı-art damak ünsüzü /h/nın, **yaşılıktı** 315b/08, **aşşamğaça** 312b/11 örneğinde olduğu gibi kullanılması Oğuz Türkçesi tesiriyledir (Orak, 1995: 6).

2. Şekil Bilgisi

2.1. Yapım Ekleri

2.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+an: oğlanlarıdın 308a/15

+daş: qarındaş 309b/04

+düz: kündüz 309a/01, kündüzğaça 310b/12

+la: qatla 314a/13

+lığ/+lık/+lig/+lik/+luğ/+lük: atlığ 313a/09, dereceliğ 309b/13, uyatlığ 309a/04, aşıllı 313a/08, destgîrlık 312b/04, peygamberlikğa 308b/10, yaşılığını 315b/08, yamanlık 314b/05, kıyâmetliğin 310a/04, birlikim 309a/03, dervişlikni 315b/12, hıyânetlik 313a/07, tiriklikdin 310a/08, tüvângerlikni 315b/12, uluğluğı 314a/07, uluğluğıt urur 313b/07, yazuğluğ 311a/02, yüzlükke 309b/11

+rağ/+rağ turur/+rağ turur-men: dostrağ 310a/08, yaşışırağ 311a/04, ‘azîzrağ turur 308a/10-11, dostrağ turur-menmu 308a/08

+süz: tügürüksüz 314a/023

2.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-mağ: kıılmağım turur 313b/07

-ük: ölükke 311b/11

-üm: ölüm 314a/13, ölümni 309a/12

2.1.3. İsimden Fiil Yapma Ekleri

+lan: ğamlangen 315b/08, ğamlansa 315b/08.

+le: sözlegüçi 309a/1112, sözlemegey 309a/08, sözleşmes 309b/15, sözleşür-men 308a/12, tişledi 314b/11

2.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-ar: kıparıp 313b/14

-dür/-dur: keydürür-men 311b/11, köydürürmiz 308a/06, yandurur-men 311b/03

-ğuz/-güz/-kez/: turğuzupdur-men 314a/023, turğuzur-men 314a/034, keygüzür-men 312a/06, kirgüzür-men 313a/10, ötküzür-men 312a/05

-ıl/-ül: yıkıldı 315a/1415, bitülmes 311b/07, körülür 309b/12

-kar/: tuşkırdım 314a/07, tuşkıarıp 313a/15

-ke: yürkegil 307b/09

-kür: yetkürmese 311a/05, yetkürse 309a/14

-ma/-me: açmağıl 310b/09, ayتماğıl 315b/14, ayتماساğ 308a/06, bolmağıl 309b/06, bolmağunça 313b/01, körünmedi 307b/11, köymesün 307b/11, sözlemegey 309a/08, tikmese 309b/01, yemegey 309a/07

-n/-ün: yastanur 316a/03, körünmedi 307b/11

-ş: orlaştı 314b/10, sözleşgil 310a/04, sözleştim 308a/11, sözleşür-men 308a/12

-ür: eşitürgey 307b/13, keçürgil 310a/03, köçürgil 310a/14, tigürgil 310a/13

-t/-üt: ağrıtgân 315b/1011, ağrıtsa 311a/02, aytay 308a/07, aytğandın 314a/13, yörütse 313a/13

-tür: keltürdi 307b/05, öltürdünj 314b/12, öltürdünümü 314b/06

-y-: kıyomağıl 313b/01, köydürür-men 315b/14

2.2. İsim Çekimi

2.2.1. Çokluk Eki

+lar/+ler: âsmânlarını 314a/023, baylarını 309b/09, olar 309a/01, yılanlar 311a/06, yıllar 314a/12, dervişler 316a/03, feriştelere 307b/8, meskenlerğa 309b/05, şahâbeleri 310b/03, sizler 315a/06

2.2.2. İyelik Ekleri

+ım/+im/+m/+um/+üm: accıgım 311a/03, 'arşımını 315a/04, 'azâbım 311a/01, penâhımda 312a/02, feriştelereim 315a/06, 'ilmimdin 314a/034, keremimni 310a/12, rahmetim 316a/04, bendem 313b/08, dostum 308a/01, nûrumdın 314b/14, köñlümni 315b/1011, özümniñ 313b/07, yegülügüm 313b/06

+ıñ/+iñ/+ñ/+uñ/+üñ: accıgıñ 313b/10, destârıñ 307b/09, didârıñğa 316a/05, kıyaşlarıñ 310a/03, kıyınlarıñdın 309b/02, 'ameliñni 309b/10, kefşıñni 309a/05, kıyâmetliğıñ 310a/04, meclisiñ 316a/02, meniñ 307b/06, seniñ 308a/11, yemekıñ 313b/06, anañğa 311a/01, 'aşâñni 309a/05, bendeñ 309a/12, bendeñge 316a/05, bendeñniñ 310a/078, dostuñ 316a/02, sözüñ 314a/04, yüzüñge 307b/09

+ı/+i/+ü: accıgı 310a/04, ağzıdın 311a/06, 'aqlını 313a/05, atrâkıını 307b/8, başıda 312b/07, günâhığa 313b/06, ferzendidin 311a/03, közidin 307b/10, keygülügü 313b/07

+sı/+si: anası 311a/02, anasığa 311a/02, anasını 311a/1415, arasında 310a/01, a'zâsığa 314b/10, barçasını 314b/02, du'âsını 310b/12, yokarısıda 308a/12, derecesini 309a/02, hem-sâyesığa 312b/12, hem-sâyesini 311b/15, perdesini 310b/08, rûzesini 308b/14, teresini 311a/06, üzeside 313b/15

+ları/+leri: ațalarını 308a/03, günahları 308b/08, kıyaşlarığa 309b/01, kıyaşlarını 313a/02, kıtablarını 308a/03, oğlanlarıdın 308b/01, yazukları 309a/04, meskenleridin 309b/02, ümmetleri 308b/13, ümmetleridin 308a/14, ümmetlerini 308b/10, yüzlerini 307b/10

2.2.3. Aitlik Eki

+kı/+ki: içideki 314a/08, kıçanki 314a/09, kıldımki 315a/04

2.3. Durum Ekleri

2.3.1. Yalın Durum

kün 307b/05, kündüz 309a/02, uyatlıg 309b/8, kışı 311a/10, Hüdây 311a/10, mes'ele 315b/02, dostum 315b/04, yırağ 315b/08, vaşıyyet 315b/15

2.3.2. İlgi Durumu Eki

+nıñ/+niñ/+nüñ: 'arşnıñ 308a/11, halknıñ 310b/07, mazlumlarınıñ 313b/15, olarnıñ 308b/08, sunıñ 313b/12, ademilerniñ 310a/14, bendeñniñ 310a/07, peygamberniñ 309a/03, şehirlerniñ 315/12, yüziniñ 311a/06, künnüñ 315a/08

2.3.3. Belirtme Durumu

+ı/+i: yazuķı 314b/06, meni 310a/13, seni 310a/11, yeri 307b/11, yüzi 307b/11

+nı/+ni: ağrıkını 310a/14, ‘aķlını 313a/05, anasını 311a/14, ‘aşānını 309a/05, ‘aybnı 309a/1112, bamdādını 314b/14, belānı 311b/03, cānımını 314a/11, olarnı 308b/12, ‘ālemni 315a/09, behiştini 312b/15, bendeni 312a/02, dervişlikni 315b/12, emānetni 311a/05, feriştelerni 308a/05, gevherni 315a/11, kadehni 313a/15, külni 313b/12, künni 308a/05, ölümni 309a/12

+tı: yađşılıķtı 311a/15

ET’de belirtme durumu +^oğ/+^og’dır (Von Gabain, 2007: 64). Tonsuzla biten isimlerden sonra belirtme durumu ekinin tonsuz ile başlamasına rağmen günümüzde Kırgız Türkçesinde +tl (Kasapoğlu Çengel, 2020: 164), Kazak Türkçesinde +tı/+ti (Biray vd., 2018: 82), Altay Türkçesinde +tı/+ti (Çelik, 2023: 85), Hakas Türkçesinde +tı, +ti (Yürümez, 2022: 202), Karakalpak Türkçesinde +tı/+ti (Uyđur, 2018: 138), Nogay Türkçesinde +tı/+ti (Ergöneç, 2019: 104) biçimlerine de rastlanmaktadır. Metinde yađşılıķını 315b/08 biçimi de bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde belirtme durumu eki olarak +ı/+i kullanılması Oğuz Türkçesinin tesiriyledir (Argunşah, 2018: 145).

2.3.4. Yönelme Durumu

+ge/+ga/+ke: bendege 312a/14, bendeñge 316a/05, derecege 309b/15, emānetge 311a/08, kimge 311a/04, kiřige 311a/01, ačga 311b/02, ademilerga 309b/05, duzāhga 313a/09, hacga 308b/14, kuřga 314a/13, kiçikke 310a/09, ölükke 311b/11, yüzlükke 309b/11

+a: yatılarına 315a/14

Argunşah, Çağatay Türkçesi ile yazılmış eserlerde iyelik 3. tekil ve çoğul kişi eklerinden sonra yönelme durumu eki “+A” olur ancak zamir “n”si ile kullanılır (Argunşah, 2018: 146) derken Eckmann bu eki “nA” olarak kabul etmektedir (Eckmann, 2009: 71).

2.3.5. Bulunma Durumu

+da/+de: arasıda 310a/01, bařıda 312b/07, dergāhında 314b/02, dūzaħda 312b/13, dūnyāda 312a/09, kařıda 310b/13, āhiretde 313a/11, bedenide 312b/07, behiştde 311b/13, biride 315a/01, içideki 314a/08, kıyāmetde 312a/07

2.3.6. Ayrılma Durumu

+dın/+din: ağzıdın 311a/06, burnıdın 311a/07, ĥarāmdın 309a/02, řırātdın 312a/05, taşdın 313b/13, yıldın 315a/02, āfetdin 312a/01, bizdin 314b/04, irtedin 312b/11, kerāmetdin 308b/12, zümürüddin 315a/11

2.3.7. Eşitlik Durumu

+ça/+çe: dūnyāça 314a/07, munça 308b/12, sanıça 312b/08, tađça 308b/09, zerreçe 308b/09

2.3.8. Vasıta Durumu

birle 309b/07, bile 314a/07

Bu çıkarım metindeki vasıta durumu edatlarından istifade edilerek yapılmıştır.

2.4. Sayılar

2.4.1. Asıl Sayılar

bir 315a/01, iki 307b/10, tört 307b/08, beş 308b/13, on 308b/04, yetmiş 311b/15, seksen 314a/06, on yette miñ 314b/14-15, yetmiş min 309a/02, yüz miñ 315a/02

2.4.2. Topluluk Sayıları

+le: ikile 312a/09

Topluluk sayı sıfatı yapan “+A” ekine Çađatay Türkçesiyle yazılmış olan Bābūr Dīvānı’nda da rastlanmaktadır (Yücel, 1995: 67).

2.5. Fiilimsiler

2.5.1. İsim-Fiiller

-maķ: kılmaķım turur 313b/07

2.5.2. Sıfat-Fiiller

-ğan/-gen: ağrı**ğan** 315b/1011, ayt**ğ**andın 314a/13, al**ğ**anı 313b/13, ıl**ğ**an 309b/10, yap**ğ**an 315b/04, berg**en** 310a/13, amlan**gen** 315b/08, kör**gen** 313a/13, tiş**leg**en 314b/12

-ğucu/-güci/-kuçu/-küci: ıl**ğ**uçlarını 310b/06, söz**leg**üci 309a/1112, tut**ğ**uçlarını 310b/06, tut**ğ**uçlarını 309b/8, ötek**ü**çilemiş 309b/8

-gülük: key**g**ülükü 313b/07, yeg**g**ülüküm 313b/06

“-gülük” sıfat fiil yapısı -GU ve +IUK isimden isim yapma ekinden meydana gelmekte ve gelecek zaman bildirmektedir.

-mas: o**ğ**umas bolsan irdi 314a/04

2.5.3. Zarf-Fiiller

-e: kötereal**madı** 315a/03

-ğaça: a**ğ**şam**ğ**aça 312b/11, âzine**ğ**aça 311b/07, kündüz**ğ**aça 310b/12

-ğanda: tur**ğ**anda 315a/01

-ğunça: bolma**ğ**unça 313b/01, ofra**ğ**unça 309a/06

-ıp/-ip/-p/-up/-üp: al**ı**p 313a/09, bar**ı**p 314b/06, ıl**ı**p 308b/15, opar**ı**p 313b/14, oy**ğ**an**ı**p 314b/11, ber**ı**p 316a/05, bit**ı**p 311b/09, eşit**ı**p 308a/03, kel**ı**p 314b/10, kir**ı**p 311a/06, dip 314a/14, kay**ı**nap 313b/12, bol**ı**p 315a/1415, or**ğ**up 312a/04, oltur**ı**p 314b/04, sıy**ı**p 311a/06, tur**ı**p 315b/07, tüş**ü**p 313b/04

-masda: yarat**mas**da 313b/09 314a/01

-ürde: ber**ür**de 313a/05

Öztürk, günümüz Uygur Türkçesinde de az da olsa kullanılmakta olan “-masda” eki sıfat fiil ve zarf fiilin birleşiminden meydana gelmiştir ve “-madan” anlamı vermektedir (2020: 115) derken Ergene, sıfat fiil ile ıkma durumu görevindeki /+dA/nın birleşmesi neticesinde kalıplaşarak oluştuğunu belirtmektedir (2017: 194)

2.6. Fiiller

2.6.1. Şahıs Ekleri

2.6.1.1. Zamir Menşeli/Birinci Tip Şahıs Ekleri

Tekil

-men

-sin

ø

Çoğul

-miz

-ñiz

-lAr

2.6.1.2. İyelik Menşeli/İkinci Tip Şahıs Ekleri

Tekil

-m

-ñ

ø

Çoğul

-

-

-lAr

2.6.1.3. Emir Menşeli/ Üçüncü Tip Şahıs Ekleri

Tekil

-ğıl/-gil

-sun/-sün

Çoğul

-sunlar

2.6.2. Fiil Çekimi

2.6.2.1. Bildirme Kipleri

2.6.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Tekil

-dım/-dim/-tım/-tim: aydım 314a/08, kıldım 313b/11, koymadım 314b/03, saldıım 314b/15, tuşkıardım 314a/07, berdim 314b/01, iberdim 308b/10, itmedim 314a/12, yarattım 315a/11, sözleştim 308a/11

-diğ/-duğ/-düh: berdiğ 314a/11, bildiğümü 315a/13, irdiğ 313b/09, sorduğ 314a/034, öltürdüh 314b/12, öltürdühümü 314b/06

-dı/-di/-tı: aydı 307b/05, bardı 313b/03, boldı 307b/06, kıldı 314b/02, didi 314a/12, keldi 313b/10, keltürdi 307b/05, kördi 307b/8, körünmedi 307b/11, orlaştı 314b/10

Çoğul

-dılar/-diler: aydılar 307b/09, çulğadılar 307b/10, turdılar 307b/8, didiler 313b/01

2.6.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Tekil

-updur-men: turguzupdur-men 314a/02

-ipdür: yetipdür 309b/15

-mış: kılmış 309a/09 310b/06 310b/15

Metinde öğrenilen geçmiş zaman yapmak için hem -(I)p dur-men, hem de -mİş yapılarından faydalanılmıştır.

2.6.2.1.3. Geniş Zaman

Tekil

-ar-men/-ir-men/-r-men/-ur-men/-ür-men: tutar-men 312a/08, kıılır-men 313b/08, saklar-men 312a/02, bolur-men 309b/05, kıılır-men 309b/05, turguzur-men 314a/034, yandurur-men 311b/03, berür-men 311b/04, bitür-men 311b/05, iberür-men 313a/02, keygüzür-men 312a/06, kirgüzür-men 313a/10, sözleşür-men 308a/12

-ar-sin/-er-sin/-r-sin/-ur-sin/-ür-sin: tutar-sin 308a/13, urar-sin 309b/11, tilerümü-sin 310a/11, uyķularmu-sin 313a/15, tilerümü-sin 310a/11, bilür-sin 311a/04, kıılır-sin 309b/09

-ar/-ur/-ür/: çıkar 311a/06, aytur 307b/13, bolur 313b/05, kıılır 307b/04, yastanur 316a/03, kökülür 309b/12

Çoğul

-ür-miz: köydürür-miz 308a/06

-ar-lar/-er-ler/-r-lar/-ur-lar/-ür-ler: tapar-lar 309a/02, tutar-lar 308b/14, öter-ler 308b/13, okur-lar 308b/15, barur-lar 308b/14, berür-ler 308b/14, iletür-ler 311a/06

Olumsuz

Tekil

-mas-men/-mes-men: kıılmas-men 312a/10, tutmas-men 310b/06, bermes-men 310b/07

-mas/-mes: kıılmas 309b/15, tanumas 316a/01, yaratmas 308a/05, bilmes 314a/05, bitülmes 311b/07, hâli imes 316a/04

Çoğul

-maslar: bolmaslar 308a/1415

2.6.2.1.4. Gelecek Zaman

Tekil

-ğay-men/-gey-men: bolğay-men 313a/14, kıılğay-men 309b/10, kıılmağay-men 315a/15, bergey-men 309a/03

-ğay-sin/-gey-sin: bolğay-sin 308b/01, ölgey-sin 314a/09

-ğay/-gey: bolğay 308b/01, kalmağay 308b/09, kıılğay 309a/07, okuğay 308b/08, taşımağay 309a/08, bergey 309a/07, bilgey 309a/07, ibergey 312b/11, eşitürgey 307b/13, sözleşmegey 309a/08, yemegey 309a/07

Çoğul

-geyler: eşitgeyler 308b/08, tilegeyler 308a/15

2.6.2.2. Tasarlama Kipleri

2.6.2.2.1. Emir Kipi

Tekil

-ğıl/-gil: açmağıl 310b/09, alğıl 314a/12, aytğıl 308a/01, aytmağıl 315b/14, bolğıl 309b/04, keçürğil 310a/03, kirğil 310b/03, körgil 314b/07, köterğil 315a/03, örgengil 309a/05

-sun/-sün: ayt**sun** 307b/07, kı**lsun** 310a/13, yat**masun** 308b/11, eşit**sün** 307b/07, köy**mesün** 307b/11

Çoğul

-**sunlar**: çık**sunlar** 307b/8, kı**lsunlar** 310a/13

2.6.2.2.2. Şart Kipi

Tekil

-**sam/-sem**: bol**sam** 310b/14, kı**lmasam** 310b/08, kı**lsam** 310b/01, unut**masam** 310a/15, di**sem** 310b/13, keçür**sem** 310b/15, kör**sem** 315b/06

-**sañ/-señ**: ayt**masañ** 308a/06, bol**sañ** 308a/06, kı**lsañ** 310b/10, tarı**sañ** 309b/11, iç**señ** 310b/05, kör**señ** 309b/10

-**sa/-se**: aç**sa** 315b/08, ağrı**tsa** 311a/02, ayt**sa** 312b/10, barsa 311b/08, bol**sa** 308b/09, ber**se** 311b/02, bil**se** 310a/08, di**se** 311b/01, iç**se** 310b/12, kör**se** 313a/10, köter**se** 311b/10, öte**se** 311a/1011, sözle**me**se 315b/07

Çoğul

-**salar/-seler**: kı**lsalar** 309a/02, öte**seler** 309a/03

2.6.2.2.3. İstek Kipi

Tekil

-**ay**: ayt**ay** 308a/07, kı**lay** 315b/11

Çoğul

-**ğalı/-geli**: kı**lğalı** 309a/04, kör**geli** 311b/08

2.6.3. Birleşik Çekim

2.6.3.1. Hikâye Birleşik Zaman

2.6.3.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

Tekil

-**dürür irdim**: köy**dürür irdim** 314a/04

2.6.3.1.2. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Tekil

-**gey irdim**: ber**gey irdim** 315a/07

2.6.3.1.3. Şartın Hikâyesi

Tekil

bol**sañ irdi**: okumas bol**sañ irdi** 314a/04

-**sa-irdi**: bolmasa **irdi** 308a/04

Çoğul

-**sañızlar irdi**: kı**lsañızlar irdimü** 315a/07

2.6.3.2. Şart Birleşik Çekimi

2.6.3.2.1. Görülen Geçmiş Zaman Şartı

Tekil

-**dı-irse**: kaldı **irse** 314a/10

2.6.3.2.2. Geniş Zamanın Şartı

Tekil

-**ur bolsa**: yastanur **bolsa** 316a/03

2.6.3.3. Ek-Fiil

ET'de *i(r)*- olan ek-fiil Eski Uygur Türkçesi ile birlikte zamanla yerini *turur* fiiline bırakmıştır. Metinde ek-fiilin görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde *i(r)*- fiilinden faydalanılmışken geniş zaman için *turur* fiilinden faydalanılmıştır.

2.6.3.3.1. Ek-Fiil + Görülen Geçmiş Zaman

Tekil

irdim/+da irdim/: bar **irdim** 314a/06, hevsı**da irdim** 314a/01

irdiñ: kayda **irdiñ** 314a/01

imes irdi/irdi/+da irdi: adem **imes irdi** 314a/15-314b/01, bar **irdi** 314a/07, çömle **irdi** 314b/12, ferişte hem **imes irdi** 314b/01, ne **irdi** 314b/03, ol **irdi** 314b/04, yok **irdi** 314a/06, suda **irdi** 315a/02

2.6.3.3.2. Ek-Fiil + Öğrenilen Geçmiş Zaman

Tekil

irmiş: katığ ırmış 314a/14

2.6.3.3.3. Ek-Fiil + Geniş Zaman

Tekil

turur-men: hoşnüd **turur-men** 309b/0304, Teğri **turur-men** 314a/023

+dur-sin/+sin/ turur-sin: Mūsādur-sin 308a/06, Mūsā-sin 308a/15, sözüm **turur-sin** 308a/09-10, sözüm

turur-sin: 308a/0910, Mūsādur-sin 308a/06, dost **tutar-sin**

+dur/+dür: bardur 308b/03, ferıştemudur 309b/13, kaçısıdur 308b/04, peygambermudur 309b/13, ta'ayyün imesdür 313b/10, kümüşdür 309a/09, nedür 313a/12, nimesdür 313a/09, yetipdür 309b/15

turur: dost **turur** 308a/10, düşman **turur** 309a/10, katığ **turur** 309b/11, kaçısı **turur** 316a/01, kim **turur** 309a/15, mescid **turur** 308b/06, ne **turur** 308b/07, nime **turur** 313a/07, ol **turur** 308b/07, rüşen **turur** 310a/078, yahşı **turur** 309a/13, yavuk **turur** 310a/05, zirek **turur** 309a/1

+dın turur/+dın turur: nürımdın **turur** 315a/10, ademilerdın **turur** 309b/14

+ge turur: kişige **turur** 315b/12

+ım turur/+im turur/+um turur/+üm turur: düşmanım **turur** 309a/1112, kılmağım **turur** 313b/07, hamıyyetım **turur** 309b/06, dostum **turur** 310a/06, sözüm **turursin** 308a/0910

+ı turur: uluğluğu **turur** 313b/07

+rağ turur-men/+rağ turur: dostrağ **turur-menmu** 308a/08, 'azızrağ **turur** 308a/1011

2.6.3.4. Birleşik Fiiller

2.6.3.4.1. Yeterlilik Fiilleri

-e al-: köterealımadı 315a/03

2.7. Soru Eki

+mu/+mü: ferıştemudur 309b/13, peygambermüdür 309b/13, sellemğamu 308a/0910, uyğularmu-sin 313a/15, yokmu 313a/15, hoşnüdmu-sin 309b/02, dostrağ turur-menmü 308a/08, öltürdüğümü 314b/06

Çağatay Türkçesindeki soru eki, fiillere ve isimlere her zaman yuvarlak ünlü biçiminde gelir.

3. Çeviri Yazı

307b

Rāzınāme-i Ḥazret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām¹

(307b/02) bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

(307b/03) elḥamdüli'l-lāhi rabbi'l-'alemīn vel-'ākıbetü li'l-muttaḳīn ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā rasūlihi

(307b/04) Muḥammedün ve'ālihi ve'aşhābihi ecma'in Vehb ibni Münebbih² rivāyet kılar kim bir kün (307b/05)

Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmğa Cebra'il 'aleyhi's-selām vahiy keltürdi aydı (307b/06) yā Mūsā Ḥudā

te'ālādın fermān boldı kim Tūr-ı Sīnāğa çıksun meniñ birle (307b/07) rāzı aytsun bī-vāsıta söz eşitsün dip

Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām tağ başığa (307b/08) çıksunlar ferışteler çehār aṭrafını kabap turdılar tört kuş

kördi (307b/09) ve yana Ḥazreti Cebra'il 'aleyhi's-selām aydılar yā Mūsā destārın yüzünge yürkegil (307b/10)

Mūsā 'aleyhi's-selām andağ kıldı kim yüzlerini iki çulğadılar iki közidin özge (307b/11) yeri körünmedi anıñ

üçün kim kelāmu'l-lāhınñ yüzidin yüzi köymesün (307b/12) dip Ḥazret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām yār u cüdı bile

Teğri te'ālānıñ bī-kām u bī-zebān (307b/13) sözini eşitürgey kulak tutup turdılar Ḥudāy te'ālā aytur ey

(307b/14) Mūsā meniñ rızalığımnı tilermüsin saña yavuk bolsam Ḥazret-i (Şekil 1)

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa--peygamber> (09.03.2024).

² Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehb-b-munebbih> (25.02.2024).

Şekil 1. Rāzīnāme-i Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Adlı Eserin 307b Numaralı Sayfası

308a

(308a/01) Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar āri Ḥudā te 'ālā aydı dürüd tola aytgıl dostum (308a/02) Muḥammed şalla'l-lāhü 'aleyhi's-selāmga Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Ḥāzret-i Muḥammed Muştafā (308a/03) şalla'l-lāhü 'aleyhi's-selāmniñ atalarını eşitip turıp kitablarını yerge taşladı (308a/04) Ḥudā te 'ālā aytur ey Mūsā Muḥammed Muştafā şalla'l-lāhü 'aleyhi's-selām bolmasa irdi behişt (308a/05) düzaḥnı ay ve künni keçe kündizni feriştelerni ve peygamberlerni yaratmas irdim (308a/06) sin ki Mūsadur-sin dürüd aytmasaḥ köydürürmiz egerçi İbrāhim Ḥalīlu'l-lāh bolsaḥ (308a/07) hem Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Ḥudāyā dürüd köp aytaḥ Ḥāzret-i (308a/08) Muḥammed Muştafā şalla'l-lāhü 'aleyhi ve sellemga velikin saḥa men dostraḥ turur-menmü yā Ḥāzreti (308a/09) Muḥammed Muştafā şalla'l-lāhü 'aleyhi ve sellemgamu Ḥudā te 'ālā aytur ki yā Mūsā sen meniñ sözüüm (308a/10) turur-sin Muḥammed Muştafā şalla'l-lāhü 'aleyhi's-selām dostum turur dost 'azizraḥ (308a/11) turur yā Mūsā men seniñ birle Ṭur tağıda sözleştim ammā dostum Muḥammed birle 'arşniñ (308a/12) yoḥarisıda sözleşür-men Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Ḥudāyā (308a/13) ne üçün Muḥammed şalla'l-lāhü 'aleyhi ve sellemni dost tutar-sin Ḥudā te 'ālā aytur ey Mūsā (308a/14) kıyāmet küni ḥāzreti Muḥammed Muştafā ümmetleridin hergiz bızār bolmaslar ve ümmet- (308a/15) -lerini tilegeyler ammā İbrāhim Ḥalīlu'l-lāh oğlanlarıdın bızār bolğay-sin ki Mūsā-sin

308b

(308b/01) Hārūndın bızār bolğay-sin her qaısı peygamberler oğlanlarıdın ümmetleridin bızār bolğay (308b/02) ammā Ḥāzreti Muḥammed Muştafā şalla'l-lāhü 'aleyhi ve sellem ümmetleridin hergiz bızār bolmas- (308b/03) -lar ümmetlerini tilegeyler ve yana dostum Muḥammedniñ on ḥaşleti bardur Ḥāzreti (308b/04) Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Ḥudāyā ol on ḥaşlet qaısıdur Ḥudā te 'ālā (308b/05) aytur yā Mūsā evvel ābdest namāz ve rüze ve ḥac ve zekāt ve namāz-ı cum'a ve 'öşür³ ve riyāzü' (308b/06) -l-cennet gısl-i cenābet 'imāret-i mescid turur Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara (308b/07) Ḥudāyā riyāzü'l-cennet ne turur Ḥudāy te 'ālā aytur ey Mūsā riyāzü'l-cennet ol turur kim (308b/08) 'ālimler 'ilm oḥuğay her kişi 'ilm sözni eşitgeyler olarnıñ günahları (308b/09) kara tağça bolsa hem zerreçe ḳalmağay ey Mūsā dostum Muḥammedni barçadın (308b/10) keyin peygamberlikga iberdim anıñ ümmetlerini barçadın yarattım ne üçün kim tofraḥda (308b/11) tola yatmasun dip Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Ḥudāyā ne (308b/12) kerāmetdin olarnı munça dost tutar-sin Ḥudāy te 'ālā aytur ey Mūsā (308b/13) dostum Muḥammedniñ ümmetleri bir künde beş vaḳt namāz öterler yılda bir ay (308b/14) māh-ı şerif ramazān rüzesini tutarlar ve zekāt berürler ve ḥacga barurlar (308b/15) her āzine küni gısl kılıp namāz-ı cum'a oḥurlar ve 'ilm sözni eşitip ḳulaḳ

309a

³ Yeni Uygur Türkçesinde zekat anlamında kullanılmaktadır (Yakub vd., 1995: 835)

(309a/01) tutarlar ey Mūsā olar kim keçe namāz öterler kündüz rüze tutarlar peygamberlerniñ (309a/02) derecesini taparlar olar kim günehdin ve harāmın yanıp tevbe kılsalar yetmiş miñ (309a/03) peygamberniñ tevābı bergey-men meniñ birlikim haqqı kiçe namāz öteseler meniñ rızalıkım (309a/04) için uyatlıg bolur-men anı ‘azāb kılğalı egerçi yazukları kara tağça (309a/05) bolsa hem ey Mūsā ança ‘ilm örgengil kim keşiniñ temürdin kılğıl ‘aşānı hem (309a/06) temürdin kılğıl tā ofrağunça ‘ilm örgengil her iş kim bī- ‘ilm bolsa hiç bolğay (309a/07) ‘ilm bilgey ‘amel hem kılğay mālın zekāt bergey harām yemegey kişiniñ ‘aybını söz (309a/08) sözlemegey kişiniñ sözini taşumağay ol andağ bolğay kim altun (309a/09) kümüşdür rāh-ı rızā-yı Hūdāy te‘ālā sarf kılmiş dik bolğay Hāzret-i Mūsā (309a/10) ‘aleyhi’s-selām aydılar ey bara Hūdāyā saña kim düşman turur Hūdā te‘ālā aytur ol (309a/11) kişi kim kişiniñ ‘aybını sözlegüçi bolsa ol kişi meniñ düşmanım turur Hāzret-i (309a/12) Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar kıysı bendeñ zirek turur Hūdā te‘ālā aytur her kim ölümni (309a/13) tola yād kılsa zirek turur Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar kıysı bendeñ yağı turur (309a/14) Hūdā te‘ālā aytur ol kişi kim ademilerğa paydalık yetkürse Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām (309a/15) aydılar ey bara Hūdāyā sendin yırağ kim turur Hūdā te‘ālā aytur ol kişi kim uruğ

309b

(309b/01) kıyaşlarığa nef‘ tikmese Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar ey bara Hūdāyā mendin (309b/02) hoşnūdmu-sin Hūdāy te‘ālā aytur koşnılarınđın sorğıl faqir meskenleridin (309b/03) sorğıl sendin hoşnūd bolsa men hem sendin hoşnūd turur-men ey Mūsā yetim- (309b/04) -lerğa ğariblerğa qarındaş dik mihrībān bolğıl men hem saña mihrībān (309b/05) bolur-men ademilerğa rahm kıl men hem sana rahm kıılır-men ey Mūsā faqir meskenlerğa (309b/06) ğazap birle bolmağıl ey Mūsā yağı adam meniñ ğamiyyetim turur ademī kança arığ bolsa (309b/07) men hem uyatlıg bolur-men anı ‘azāb kılğay bende yağı huy birle bolsa rüze (309b/8) tutkuçılarnıñ ve namāz öteküçilerniñ derecesini bergey-men ey Mūsā faqir (309b/09) miskinlerğa ‘izzet kıl andağ kim baylarnı ‘izzet kıılır-sin miskinlerni (309b/10) h‘ār körseñ kılğan yağı ‘ameliñni tebāh kılğay-men ey Mūsā yağılıknı (309b/11) yüzlükke kılmağıl ‘azāb katıg turur ey Mūsā her ne tarısañ urar-sin (309b/12) Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar ey bara Hūdāyā ‘arşınıñ üstide bir kişi körülür (309b/13) köp dereceliğ ol peygambermüdür yā feriştemüdür Hūdāy te‘ālā aytur yā Mūsā (309b/14) peygamber hem imes ferişte hem imes ademilerdin turur hergiz kişiniñ ‘aybını (309b/15) sözlemes sühançinlik kılmas anıñ için ol derecege yetipdür

310a

(310a/01) Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar ey bara Hūdāyā bendelerin arasında eymen kim turur Hūdā te‘ālā (310a/02) aytur anıñdin ademilerğa zarar tıgse yaman ol turur yā Mūsā ol kişi kim saña zulm kılsa sin (310a/03) şabr kılıp keçürgil uruğ kıyaşların sendin yırağ tursa sin olarğa yavuk (310a/04) turğıl ol kişi kim saña accıgı bolsa sin anıñ birle sözleşgil kıyāmetliğiniñ yağı (310a/05) bolğay Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar ey bara Hūdāyā kıysı bendeñ sana yavuk turur Hūdāy (310a/06) te‘ālā aytur ey Mūsā nime ğam yese özgeleğe anı ğam yese ol meniñ yavuk dostum turur Mūsā (310a/07) ‘aleyhi’s-selām aydılar ey bara Hūdāyā kıysı bendeñniñ köñli rüşen turur Hūdāy te‘ālā aydı ölüm- (310a/08) -ni tiriklikdin dostrağ bilse ol kişiniñ köñli rüşen bolğay Mūsā ‘aleyhi’s- (310a/09) -selām aydılar ey bara Hūdāyā köñli katıg kim bolğay Hūdāy te‘ālā aytur özidin kiçikke (310a/10) rahm kılmasa ölümni yırağ tutsa azğa kana ‘at kılmasa Hūdāy te‘ālā aytur ey Mūsā (310a/11) tilermü-sin kim feriştelere ademiler seni dost tutsa Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar (310a/12) āri Hūdāy te‘ālā aytur yā Mūsā meniñ ğalkımğa ‘ām dost bolğıl meniñ cūd u keremimni (310a/13) olarğa tıgürgil meni yād kılsunlar meniñ bergen ni ‘metlerimge şükür kılsun ey (310a/14) Mūsā ademilerin ağrıknı sorğıl ve yazukını keçürgil⁴ kişiniñ ‘aybını yağı ey Mūsā (310a/15) tilermü-sin hiç vaktde seni unutmasam kıyāmet küni terāzuda yağı-

310b

(310b/01) -lıkınıñ ağır kılsam Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar āri Hūdāy te‘ālā aytur ey Mūsā ğıybet (310b/02) kılmağıl kişiniñ ‘aybı bolsa hem ey Mūsā tilermü-sin dostum Muħammed şalla’l-lāhü ‘aleyhi ve sellem- (310b/03) -niñ şahābeleri saña selām kılsa Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar āri Hūdāy te‘ālā aydı mescidde kirgil (310b/04) her sa ‘at ey Mūsā tilermü-sin dostum Muħammed şalla’l-lāhü ‘aleyhi ve sellemniñ havzıdın şarāb (310b/05) içseñ Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar āri Hūdāy te‘ālā aytur accıgınıñ bile bolmağıl ol (310b/06) kişi yazuk kılmiş bolsa hem men kibr kılğuçılarnı ve kine tutkuçılarnı dost tutmas-men (310b/07) ‘arşınıñ tübide sāye bermes-men ey Mūsā tilermü-sin kıyāmet küni ğalkınıñ (310b/08) arasında suvāl kılmasam Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar āri müslümanların perdesini (310b/09) açmağıl ve şermende kılmağıl her kişi kim kişini şermende kılsa āhıretde men anı şermende (310b/10) kıılır-men ey Mūsā tilermü-sin her vaktde du‘ā kılsañ men müstecāb kılsam Mūsā (310b/11) ‘aleyhi’s-selām aydılar āri Hūdāy te‘ālā aydı ğaram yemegi hem kim ğaram yese yā bir piyāle çağır (310b/12) içse kırk kiçe kündüzğaçā anıñ du‘āsını müstecāb kılmas-men ey Mūsā tilermü-sin (310b/13) feriştelere kıysı seni dostum disem Mūsā ‘aleyhi’s-selām aydılar āri Hūdāy te‘ālā

⁴ Metinde “köçürgil” şeklindedir.

(310b/14) aydı 'âlimlerni dost tutğıl ey Mūsā tilerlü-sin sendin rızā bolsam her künde (310b/15) yetmiş mertebe günah kılmış bolsañ keçürsem Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar âri Hudāy te'ālā

311a

(311a/01) aytur ata ve anağğa 'izzet kıl kâfir bolsa hem meniñ 'azābım ol kişige bolğay kim ata (311a/02) ve anasığa yazıglıq bolğay olarnıñ köñlini ağrıtsa ey Mūsā her kimniñ ata anası (311a/03) ferzendidin rızā bolsa men hem rızā bolur-men ey Mūsā tilerlü-sin meniñ 'azābım ve accıgım (311a/04) her künde kimge bolğay Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar âri bara Hudāyā sin yahşırak bilür-sin Hudāy (311a/05) te'ālā aytur ey Mūsā ol kişi kim şartıdın yansa emānetni rāst yetkürmese anıñ (311a/06) yüziniñ teresini sıyup düzahğa iletürler yılanlar kinidin kirip ağızdın çıkar (311a/07) burnıdın kirip kulakıdın çıkar ey Mūsā tilerlü-sin düzah otını sana harām (311a/08) kılsam Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar âri Hudāy te'ālā aytur emānetge hıyānet kıлмаğıl (311a/09) Mūsā 'aleyhi's-selām aydı Hudāyā kişi kim tola 'ilm okusa ecri ne turur Hudāy te'ālā aytur (311a/10) öz rahmetimni aña niṭār kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Hudā kişi kim tola namāz ö- (311a/11) -tese ecri ne turur Hudāy te'ālā aytur 'ömrini uzun kıtur-men anıñ yüzini münevver kıtur-men (311a/12) behişt 'atā kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aytur kim kişi kim uruğ kayaşlarığa (311a/13) yahşılıq kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aytur 'ömrini uzun kıtur-men du'āsımı müstecāb kıtur-men (311a/14) Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar kişi kim ata anasını rızā kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı günāh- (311a/15) -larını 'afv kıtur-men terāzūda yahşılıqtı ağır kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar kişi kim

311b

(311b/01) lāilehe illallāh Mūhammedün rasulullāh dise anıñ ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı rahmetimni (311b/02) aña niṭār kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar yā Rabb kişi kim açğa ta'ām berse anıñ (311b/03) ecri ne turur Hudāy te'ālā aydılar miñ belāni anıñdın yandurur-men yıraқ kıtur-men ve rızkığa (311b/04) bereket berür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar yā Rabb kişi kim gısl-i cenābet kılsa anıñ ecri ne turur Hudāy (311b/05) te'ālā aydı her bir kaṭre su anıñ bedenidin yerge tamsa yetmiş miñ tevāb anıñ nāme'-i a' mālīga bitür-men (311b/06) Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar yā Rabb kişi kim āzīne küni gısl kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydılar (311b/07) tā yana āzīneğaça hiç günāh bitülmes gürını pür nür kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar kişi kim (311b/08) ağırık körgeli barsa anıñ ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı rahmetimni aña niṭār kıtur-men (311b/09) nāme'-i a' mālīga miñ tevāb bitip günāhını 'afv kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim (311b/10) cenāze köterse anıñ ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı her bir kademige miñ tevāb bitür-men (311b/11) Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim ölükke kefen berse ecri ne turur Hudāy te'ālā (311b/12) aydı hullehā-yı behişt keydürür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim yalıñğa ton (311b/13) berse ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı behiştde sarāy binā kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām (311b/14) aydı kişi kim kişiniñ köñlini rencür kılsa anıñ ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı her küni (311b/15) yetmiş merātibele la'net okur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim hem-sāyesini

312a

(312a/01) ikrām kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı her zahmet ve āfetdin ol (312a/02) bendeni öz penāhında saklar-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim mihmāngā (312a/03) 'izzet ü ikrām kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı öz ma'rifetindin aña vācib (312a/04) kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim sendin qorqup zārī vü tazarru' (312a/05) kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı ol bende pül-i şırātdın āsān ötküzür-men⁵ (312a/06) behişt-i 'anber siriştğe keygüzür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim kişini (312a/07) günāh ma'şiyetdin men' kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı kıyāmetde (312a/08) ol bendeni 'azāb kılğalı şerm tutar-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim (312a/09) kişiniñ hācetini revā kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı ikile dünyāda hergiz muhtāc (312a/10) kılmaz-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı kim yā Rabb kişi kim belāğa şabr kılsa ecri ne turur Hudāy (312a/11) aydı her murād maqşūdı bolsa revā kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim (312a/12) köl kuduқ қаzsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı kıyāmet küni ol kişini (312a/13) havz-ı kevterdin sır-āb kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim mescid (312a/14) medrese minber binā kılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı ol bendege behiştde (312a/15) la'l yāqūt zümrüd zeberceddin köşki binā kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı

312b

(312b/01) yā Rabb kişi kim köprük salsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı pül-i şırātdın āsān (312b/02) ötküzür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim Müslümānlarğa hayr kılsa (312b/03) ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı bir dāngā miñ dān anıñ mālīga bereket berür-men Mūsā (312b/04) 'aleyhi's-selām aydılar yā Rabb kişi kim bir üftāde-hālgā destgırlıq kılsa ecri ne turur (312b/05) Hudāy te'ālā aydılar yetmiş bende azād kılğaniñ tevābını ana berür-men miñ (312b/06) günāhını 'afv kıtur-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı yā Rabb kişi kim ṭahāret birle bolsa (312b/07) ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı kim her müyü ki anıñ başıda ve bedenide bardur anıñ (312b/08) sanıça tevāb bitür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim bir teşnege su berse

⁵ Metinde "örtkezür-men" biçiminde yazılmıştır.

(312b/09) anıñ ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı ki ateş-i düzâhdın āzād kıılır-men Mūsā (312b/10) 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim birbirige yalğan aytsa ecri ne turur Hudāy te'ālā (312b/11) aydı irtedin aḥşamğaça feriştelere la'net ibergey Mūsā 'aleyhi's-selām (312b/12) aydı ya Rabb her kim hem-sāyesige 'izzet kıılmasa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı (312b/13) her ne yaḥşılığ 'amelini yamanlıqğa mübeddel kıılır-men anıñ ornını düzâhdı kıılır-men (312b/14) Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim yetimlerniñ mālını yese ecri ne turur Hudāy (312b/15) te'ālā aydı anıñ du'āsını müstecāb kıılmas-men behiştne aña ḥarām kıılır-men

313a

(313a/01) Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb kişi ki ata anasını ağırtsa ecri nime Hudāy te'ālā aydı (313a/02) her küni miñ meretebe la'net iberür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim uruğ kayaş- (313a/03) -larını ağırtsa ecri nime Hudāy te'ālā aydı 'ömrini kütāh kıılır-men namāz rüzesini kabül (313a/04) kıılmas-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb kişi kim kişiniñ mālını yese ecri nime Hudāy te'ālā (313a/05) aydı rızkını kem kıılır-men cān berürde 'aqlını ber-ḥaraf kıılır-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı (313a/06) ya Rabb kişi kim zinā ve zālālet kıılsa ecri ne turur Hudāy te'ālā aydı ateş-i düzâhdın (313a/07) için keydürür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim ḥıyānetlik kıılsa ecri nime turur (313a/08) Hudā te'ālā aydı her künde la'netim şunge turur Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim aşlıq- (313a/09) -nı ağırlıq alıp yeynik satsa ecri nime Hudāy te'ālā aydı veylün⁶ atlığ düzâhğa (313a/10) kirgüzür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim Müslümānnı ḥ'ār körse ecri nime Hudāy te'ālā aydı ol kişini dünyā ve āḥirette ḥ'ār kıılğay-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı (313a/12) ya Rabb her kim 'ālimni ḥ'ār körse ecri nedür Hudāy te'ālā aydı andağ bolğay kim tamām (313a/13) Kurānnı ḥ'ār körgen bolğay Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb her kim söz yürütse ecri (313a/14) nime Hudāy te'ālā aydı anıñdın feriştelere bızār bolğay men hem bızār bolğay-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb (313a/15) uyqularmu-sin ya yokmu Hudāy te'ālā aydı ya Mūsā bir kadehni suğa tuşkarıp

313b

(313b/01) tutup turğıl tā fermān bolmağunça yerde koymağıl didiler Mūsā 'aleyhi's-selām (313b/02) bir kadehğa su alıp tutup turdılar Hudāy te'ālā Mūsā 'aleyhi's-selāmğa uyqunı (313b/03) musallaḥ kııldı Mūsā 'aleyhi's-selāmniñ közi uyquğa bardı kadeh ilgidin (313b/04) tuşüp sındı Hudāy te'ālā aydı ya Mūsā bir sa'at bī-ḥaber bolsam 'arş kürsi (313b/05) levḥ kalem af-tāb u māh-tāb heme 'ālem garq bolur Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb seniñ (313b/06) yemeğin nime Hudāy te'ālā aydı ya Mūsā meniñ yegülüküm bendelerimniñ günāhığa şabr (313b/07) kıılmağın turur ki keygülikü özümniñ uluğluğı turur her bende'i ki yaḥşı niyyet kıılsa (313b/08) anıñ köñlini rüşen kıılır-men her bendem yaman niyyet kıılsa anıñ köñlini qarānğı kıılır-men (313b/09) Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb āsmānnı yerni yaratmasda kayda irdiñ Hudāy te'ālā maña (313b/10) mekān ta'ayyün imesdür dip accığı keldi Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb ne üçün accığın (313b/11) keldi Hudāy te'ālā aydı ey Mūsā ol bir tağ yarattım aña nazar kııldım özidin sızıp (313b/12) su boldı suğa nazar kııldım kaynap mevc urdı sunıñ köfikidin külni (313b/13) yarattım kalğanı yana taş boldı ol taşdın Beyt'ü-l Makdisni⁷ yarattım kıyāmet (313b/14) bolsa ol taşnı yer kıılğay-men ol mahalde ḥalāyıqlarını gürdın koparıp anıñ (313b/15) üzeside 'ādillik kıılğay-men mazlumlarınıñ dādını berür-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydı

314a

(314a/01) ya Rabb ol yerni yaratmasda kayda irdiñ Hudāy te'ālā aydı kudret hevāsıda irdim (314a/02) andağ kādır Teḥri turur-men āsmānlarnı tügürüksüz turğuzupdur-men kuş- (314a/03) -larını yer ve kök arasında mu'allak turğuzur-men ey meniñ 'ilmimdin sorduñ eger rahmet- (314a/04) -din oğumas bolsañ irdi bu sözüñ üçün köydürür irdim ey Mūsā (314a/05) anıñ üçün kim evvel āḥir zāhir bāḥin 'ināyet-i nihāyetimni sorduñ hiç kişi bilmes (314a/06) men bar irdim mendin özge hiç kim yok irdi ol seksen şehir yarattım her şehirmiñ (314a/07) uluğluğı bu dünyāca bar irdi barça şehirlerni kıçı uruğ bile tuşkardım bir (314a/08) yeşil kuş yarattım aña aydım bu şehir içindeki kıçı uruğı seniñ rızkın (314a/09) bolğay kaçanki bu kıçı uruğı tökese ölgey-sin ol kuş her künde bir dāne yedi (314a/10) ol şehir içindeki kıçı uruğı tükedi bir dāne kaldı irse ol kuş (314a/11) yığladı aydı ey bara Hudāyā maña uzun 'ömr berdiñ imdi āsānlik bile cānım- (314a/12) -nı algıl anıñ üçün ki munça yıllar beri saña tesbīḥ ü tehlil itmedim didi (314a/13) yetmiş katla bu sözni aytğandın keyin ol kuşğa ölüm fermān kııldım (314a/14) ol kuş aytur yaman kıatıñ irmiş ölüm dip āḥir kuş öldi andın (314a/15) keyin yetmiş şehir yarattım bir şehirde yetmiş miñ cāndār yarattım olar ādem imes-

314b

(314b/01) -irdi ferişte hem imes irdi olarğa tirik berdim neçe mahaldin keyin olardın biri (314b/02) maña yazuq kııldı dergāhımda 'āşī boldı barçasını birbirige urup helāk kııldım hiç kimni (314b/03) tirik koymadım didi Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ya Rabb ol ilniñ yazuğı ne irdi (314b/04) Hudāy te'ālā aydı yazuğı ol irdi kim bir kün yārānları birle oturup aydı ki yaḥşılığ biz- (314b/05) -din yamanlıq Teḥridin didi anıñ üçün helāk kııldım didi

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yüksel, 2016: 147-171).

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#1> (25.02.2024)

Mūsā 'aleyhi's-selām yā Rabb (314b/06) bir kişiniñ yazuķı üçün her ne barını öltürdüñmü Hūdāy te'ālā aydı yā Mūsā barıp bir dirāht (314b/07) tūbide oturgıl bir zamān tevaķķuf kılğıl meniñ kudretimni körgil Mūsā 'aleyhi's-selām barıp (314b/08) bir dirāht tūbide [o]lturdu Hūdāy te'ālā Mūsā 'aleyhi's-selāmğa uyķunu musallaḥ kıldı Mūsā (314b/09) 'aleyhi's-selām uyķuladı miñ çömlege fermān boldı ki barıp Mūsā peygamberniñ barça a'zāsıǵa (314b/10) orlaşǵıl dip miñ çömle kelip Mūsā 'aleyhi's-selāmniñ barça a'zāsıǵa orlaştı bir çömle (314b/11) tişledi Mūsā 'aleyhi's-selām oyǵanıp hemme çömleni öltürdi Hūdāy te'ālā aydı yā Mūsā (314b/12) seni tişlegen bir çömle irdi ne üçün barça çömleni öltürdüñ Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ey bara (314b/13) Hūdāyā ḥaṭā kıldım sin kerem kılıp keçürgil didiler Hūdāy te'ālā aydı andın dostum Muḥammed- (314b/14) -niñ nūrını öz nūrumdın yarattım secde kıldı aña namāz-ı bamdādını farz kıldım on (314b/15) yette miñ yıl qaşımda turdı yana öz nūrumdın saldım secde kıldı namāz-ı pişinni⁸

315a

(315a/01) farz kıldım her bir turǵanda on yette miñ yıl turdı her biride secde kıldı (315a/02) beş vaķt namāzını aña farz kıldım yüz miñ yıldın keyin 'arşını yarattım suda irdi (315a/03) bir ferişte yarattım fermān kıldım ki 'arşını kötergil dip ol ferişte 'arşını köteralmadı (315a/04) bir çömle yarattım fermān kıldımki 'arşımni kötergil dip ol çömle aydı kim bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (315a/05) tevekkeltü 'alallāhi va'teşimtü billāhi lā ḥavle velā kuvvete illā billāhi'l- (315a/06) 'aliyyül 'āzīm⁹ dip 'arşını köterdi ey feriştelirim sizler hem meniñ yarım (315a/07) bile yād kılsañızlar irdimü neçe küç bergey irdim bir çömlege munça küç berdim ger sini (315a/08) 'arşınıñ nūrından yarattım aynı künnüñ nūrından yarattım 'arş kürsī levḥ kalem (315a/09) barça 'ālemni dostum Muḥammedniñ nūrından yarattım dostum Muḥammedniñ nūrı meniñ (315a/10) nūrından turur ey Mūsā yerni sunıñ köfikidin yarattım taǵlarını sunıñ mevcidin (315a/11) yarattım behiştini dürr yāķüt la'l gevherni zümürüddin yarattım olar meniñ ta'atimni kılsalar (315/12) behiştde dereceler bergey-men ey Mūsā bulardın keyin Ādem-i safiyu'l-lāhni yarattım şehirler- (315a/13) -niñ aķ kıcınıñ sanını bildiñmü dip sordı Mūsā 'aleyhi's-selām Hūdā te'ālāğa (315a/14) secde kılıp bi-hüş bolup yıķıldı yana keçe kündüz yātılarına hüş- (315a/15) -larıǵa kelip aydılar ey bara Hūdāyā saña tövbe kıldım mundın keyin hiç suvāl kıılmaǵay-men

315b

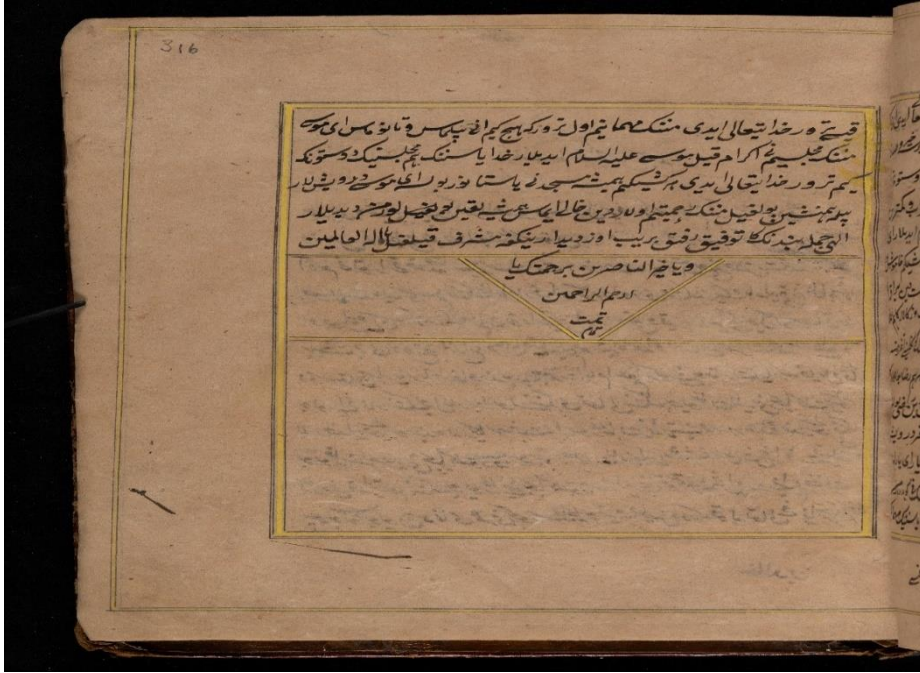
(315b/01) velikin bir mes'ele su'āl kıılır-men saña kim yavuķ dost turur Hūdāy te'ālā aydı ey Mūsā (315b/02) maña kim ki tā'at ü 'ibādetni tevellā kılsa rūze tutup namāz ötese zekāt berse ḥayr u şadaķa kılsa (315b/03) ve yetim püserlerge raḥm kılsa zıkr tesbīḥ ü tehlīl kılsa ol meniñ yavuķ dostum turur özi- (315b/04) -niñ 'aybını yapǵan dik kişiniñ 'aybını hem yafsa özini barçadın ḥarāb ve kemterin körse (315b/05) öz yaḥşılıķını hem yafsa ol meniñ yavuķ dostum turur Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Hūdāyā (315b/06) olarınıñ birini men körsem men hem kılsam didiler Hūdā te'ālā aydı ol kişi kim ḥāmūş bolsa (315b/07) tola sözlemese özi aç turup ta'āmnı faķir ü miskinlerǵa berse günāh ve zālāletdin yıraķ bolsa (315b/08) ādemilerin yaḥşılıķını açsa yalıñlarǵa ton berse öziǵe ğamlangen dik özgelerge hem ğamlansa (315b/09) ol bende meniñ yavuķ dostum turur ey Mūsā kişi kim müslümānların köñlini aǵıtsa (315b/10) meniñ köñlümni aǵıtǵan dik bolur müslümānlar ol kişidin rızā bolsa men hem rızā bolur-men Mūsā (315b/11) 'aleyhi's-selām aydı ey bara Hūdāyā maña bir delil kılğıl men anı kılay sin mendin rażı bolğıl Hūdāy (315b/12) te'ālā aydı meniñ rızalıķım ol kişige turur kim tüvāngerlikni düşmen tutsa fakr dervişlikni (315b/13) iḥtiyār kılsa āḥrette men anı tüvānger kıılır-men Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar ey bara Hūdāyā maña (315b/14) bir vaşiyet kılğıl Hūdāy te'ālā aydı ey Mūsā yaľǵan aytaǵıl 'ameliniñ köydürür-men (315b/15) ey Mūsā mehmānımni 'aziz tutğıl Mūsā 'aleyhi's-selām aydı ey bara Hūdāyā seniñ mehmāniñ

316a

(316a/01) qaısı turur Hūdāy te'ālā aydı meniñ mehmānım ol turur ki hiç kim anı bilmes ve tanumas ey Mūsā (316a/02) meniñ meclisimni ikrām kııl Mūsā 'aleyhi's-selām aydılar Hūdāyā seniñ hem meclisiñ dostuñ (316a/03) kim turur Hūdāy te'ālā aydı her kişi kim hemişe mescidin yastanur bolsa ey Mūsā dervişler (316a/04) bile hem-nişin bolğıl meniñ raḥmetim olardın ḥāli imes hemişe yaķın bolur-men didiler (316a/05) ilahī cümle benençe tevfiķ berip öz didāriñǵa müşerref kılğıl yā ilāhe'l-'ālemīn (316a/06) ve yā ḥayre'n-nāşirīn biraḥmetike yā (316a/07) erḥame'r-raḥimīn (316a/08) temmet (316a/09) tamām (Şekil 2)

⁸ Metinde “yaşım” biçiminde yazılmıştır ancak öğlen namazı anlamında “pişin” olmalıdır.

⁹ “Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlarım, Allah'a tevekkül ettim, ona güvendim, güç ve kuvvet ancak Allah'ındır.” Hadis-i Şerif.

Şekil 2. Rāzīnāme-i Hāzret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām Adlı Eserin 316a Numaralı Sayfası

4. Sonuç

Gunnar Jarring'in koleksiyonundan alınmış olan bir risalenin içerisinde bulunan *Rāzīnāme-i Hāzret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām* Çağatay Türkçesinin klasik sonrası devri eserlerindedir. Eserde Allah (cc) ile Hz. Musa'nın Tūr-ı Sīnâ'daki buluşması tasvir edilirken konuşmalar üzerinden de iyi bir Müslümanın neler yapması ve neler yapmaması gerektiği açıklanmıştır. Kābus-nāme ile başlayan risalenin yazarı veya müstensihî belli değildir, 137a varagında 1235 (1819-1820) aşure ayınının 17'si salı günü tarihi düşülmüş olması 306b-315a varaklar arasında bulunan *Rāzīnāme-i Hāzret-i Mūsā 'Aleyhi's-selām* bölümünün bu tarihten sonra yazıldığı veya istinsah edildiğini göstermektedir. Risalenin ilk sayfasında içerisinde *G. Raquette Kaschgar, Turkestan* yazan bir mühür bulunmaktadır.

Klasik Çağatay Türkçesi Dönemi sonrasına ait olan el yazmasında ET'de karşılaşmadığımız Dīvānu Lugāti't-Türk'te ise "soy-" biçiminde bulunmakta olan fiil eserde sıy- (sıyup 311a/06) şeklindedir. Başka kaynaklarda bu ses değişimine rastlanamamış olması nedeniyle yazar veya müstensih kaynaklı hatadan mütevellit bir yazım olma olasılığı da bulunmaktadır. ET'den Çağatay Türkçesine geçişte -d->-y- değişimi bulunmaktayken eserde kod- (kodılar 007a/09) fiilinin de bulunması, /-p-/>-/f-/ değişiminin bir örnekte gerçekleşmemiş olması (köprük 312b/01), /- f -/>/-p-/ (paydalık 309a/14) değişiminin bulunması, yād kelimesinin yāt biçiminin de bulunması (yātlarına hūşlarığa 315a/14-15); kılur-sin 309b/09, iberür-men 313a/02 örneklerinde görüldüğü üzere geniş zamanın yardımcı ünlüsünde yuvarlaklaşma, emir kipi 3. şahısta eşütsün 307b/07 örneğindeki gibi yuvarlaklaşma olması, patlayıcı-art damak ünsüzü /k/ yerine aḥşamğaça 312b/11 örneğinde olduğu gibi sızıcı-art damak ünsüzü /h/'nin kullanılması eserdeki Oğuz Türkçesi etkisi olarak gösterilebilir.

yazuḳı 314b/06, yüzi 307b/11 örneklerinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde belirtme durumu eki olarak +ı/+i görülmesi; yatılarına 315a/14 örneğinde olduğu gibi yönelme durumu eki olarak +a görülmesi şekil bilgisindeki Oğuz Türkçesi tesirlerinden bazılarıdır.

+tı: yaşılıḳı 311a/15 örneğindeki +tı belirtme durumu Çağatay Türkçesinde görülmezken günümüz Çağdaş Türk Lehçelerinde (Altay, Hakas, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Nogay Türkçelerinde) görülmesi, Çağatay Türkçesinde yete vey yite biçiminde olan yedi sayısının yette olması, çömle (Hoten ağzında karınca) kelimesinin kullanılmış olması ve 'öşür kelimesinin Yeni Uygur Türkçesinde olduğu gibi zekât anlamında kullanılmış olması eserin Çağataycanın klasik sonrası devrine ait olduğunun diğer göstergelerindedir. Metinde bu hususiyetler dışında "kulak vermek" deymi metinde kulak tut-up 307b/13 şekliyle yer almaktadır.

Kısaltmalar

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

ET: Eski Türkçe

DLT: Dîvânu Lugâti't-Türk

Kaynaklar

- Abliz, Y., Gayurani, G., Kadir, İ., Abdurrahman, H., Nur, P., Emet, A., Abdukadir, A., Tahir, A., Rihimcan, A. (1995). *Uygur tilinin izahlık lügati M-Ö*. Milletler Neşriyatı.
- Argunşah, M. (2018). *Tarihî Türk lehçeleri Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aşçı, U. D. (2012). *Mirzâ Ahmed bin Mirzâ Kerîm Mûsâ-nâme İnceleme-Traskripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.
- Aşçı, U. D., Yavi, F., Kırbas, G. (2023). *Mûsâ-Nâme Özbek ve Kırgız nüshası*. Konya: Palet Yayınları.
- Biray, N., Ayan, E., Kurmangaliyeva Ercilasın, G. (2018). *Çağdaş Kazak Türkçesi ses – şekil – cümle bilgisi metinler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Biray, N., Solmaz, S. (2022). *Türkmen Şairi Nurmuhammed Andelib Yusuf u Zeliha*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Cansız Aktaş, M. (2014). Nitel Veri Toplama Araçları. Metin, M. (Ed.) *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi grameri*. Ankara: TDK.
- Çelik, F. (2023). *Altay Türkçesi ve Hakas Türkçesi karşılaştırmalı grameri (ses bilgisi, şekil bilgisi)*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eker, Ü. (2012). Seyyid Kasımî'nin destanlarında görülen Eski Anadolu Türkçesi etkisi. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-84.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk Bengü taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergene, O. (2017). *Sadî Gülîstan tercümesi*. Ankara: TDK.
- Ergönenç, D. (2019). *Nogay Türkçesi grameri (ses ve şekil bilgisi)*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kelimelerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesi grameri*. Ankara: TDK.
- Gün, F. (2022). Hemedan Aşıklık Geleneğinde Cönkler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(4), 1244-1264. <https://doi.org/10.34083/akaded.1201541>
- Kasapoğlu Çengel, H. (2020). *Kırgız Türkçesi grameri*. Ankara: TDK.
- Orak, B. (1995). Lutfî'nin Gül ü Nevruz'u Gramer İndeksi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, R. (2020). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi*. Ankara: TDK.
- Uygun, M. (2021). *Çağatayca Kâbüsnâme tercümesi inceleme-metin-dizin-ekler dizini-tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.
- Uygur, V. C. (2018). *Karakalpak Türkçesi grameri fonetik, morfoloji, sentaks*. Ankara: TDK.
- Von Gabain, A. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (M. Akalın Çev.). Ankara: TDK.
- Yakup, E., Gayurani, G., Kadir, İ., Abdurrahman, H., Nur, F., Emet, A., Abdukadir, E., Ahir, A., Rihimcan, A., (1995). *Uygur tilinin izahlık lügati*. Milletler Neşriyatı.
- Yücel, B. (1995). *Bâbü'r Dîvânı*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi.
- Yüksel, Y. (2016). Kur'an'da "Veyl" kelimesi üzerine. *Diyanet İlmî Dergi*, 52(2), 147-171.
- Yürümez, A. (2022). Kırgızca ve Hakasçadaki Hâl Ekleri Üzerine. (Ed. H. Taş) *Türkoloji Armağanları-1 Cumhuriyetin 100. Yıl Dönümünde Türk Dünyasına Armağan (Dil, Folklor ve Edebiyat)*. Ankara: Bengü Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehb-b-munebbih> (25.02.2024).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#1> (25.02.2024).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa--peygamber> (09.03.2024).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-